

סקירת ספרים

מדברים אקטואליה – אוריינות תקשורת. מירה פוירשטיין (2016) ת"א: מכון מופ"ת,

318 עמודים.

יאיר גלילי*

טכנולוגיות התקשורת, הפצתן ודרכי אימוצן, עברו, ועדיין עוברים, תהליכים משמעותיים בעידן ה(פוסט) מודרני. מרבית האוכלוסייה האוקסידנטלית, והדור הצעיר בפרט שנולד אל החידושים הרבים הסובבים אותנו כיום, אינם יכולים לדמיין את חייהם ללא פיתוחים טכנולוגיים רבים, המאפשרים תקשורת קלה, מהירה וזמינה. ריבוי הטכנולוגיות ואימוצן המהיר מציבים בפנינו אתגרים יום-יומיים ומשנים בצורה משמעותית את האופן שבו אנו צורכים תקשורת ומתמודדים עמה, בונים ומתחזקים רשתות חברתיות ובוררים מידע מתוך שפע מסרים המקיפים אותנו מכל עבר. תהליכים אלה, לצד רבים אחרים שקצרה יריעה זו לתארם או לדון בהם, מציבים בפני אנשי חינוך אתגרים משמעותיים בפרוס האלף השלישי לצד שאלות רבות, נוקבות, באשר לדרך שבה יש להתמודד עם תהליכים דינמיים כגון אלה.

חשוב לזכור, כי שאלות אלה ואתגרים כאלה אינם חדשים וכבר לפני שלושה עשורים, בוועידת איסטנבול (אוקטובר 1989 Council of Europe Resolution on Media Education), אימצו שרי החינוך של אירופה את ההחלטה לשלב את החינוך למדיה בארצותיהם:

"...החינוך למדיה וטכנולוגיות חדשות ממלא תפקיד של העצמה וליברליזציה, בסייעו לתלמידים להיות מוכנים לתפקידם כאזרחים בדמוקרטיה ולפתח מודעות פוליטית. התלמידים צריכים לרכוש הבנה של המבנים, המנגנונים והמסרים של תקשורת המונים. ובאופן מיוחד עליהם לפתח כושר שיפוט עצמאי וביקורת של תכני המדיה ויכולת יצירתית לייצר מסרים משלהם, כדי שיוכלו לבטא את האינטרסים שלהם ולהשתתף בשיח המקומי הרלוונטי אליהם. בהתחשב בתפקיד המרכזי שממלאת המדיה (רדיו, טלוויזיה, עיתון וקולנוע) בחיי הילדים, החינוך למדיה צריך להתחיל בגיל מוקדם ככל האפשר ולהיות מרכיב חובה בבתי הספר. מחקר נוסף נחוץ כדי לדעת עם איזה ידע על המדיה מגיעים ילדים לבית הספר ומה צריך להמשיך ולפתח במערכת החינוך. כדי להבטיח את הערך החינוכי, יש צורך ברפלקסיה על האתיקה של התקשורת והמידע. מחנכים חייבים למלא תפקיד בחקירה זו. תפקיד החינוך אינו להתאים את הילדים לעולם המדיה, אלא לייצר הקשבה לשאלות ששואלים מחנכים לגבי כבודם של גברים, נשים וצעירים במידע המשודר."

*ד"ר יאיר גלילי (galiliy@gmail.com), מרצה בכיר בבית הספר סמי עופר לתקשורת במרכז הבינתחומי הרצליה

ולא רק באירופה. במרבית מדינות העולם כיום קיימת הבנה כי הקשר בין חינוך ותקשורת הינו קשר גורדי ולמרות הבדלים ברמת המינוח בין אוריינות מדיה (Media Literacy), חינוך למדיה (Media Education) ולימודי מדיה (Media Studies), ההנחה הרווחת היא שלימודי תקשורת בכלל ואוריינות מדיה בפרט הם אבן מרכזית בבניין הדורות הבאים.

אוריינות מדיה מוגדרת כיכולת לאתר, לנתח, להעריך וליצור מסרים תקשורתיים באמצעות שימוש במגוון רחב של כלים טכנולוגיים המאפיינים את עידן המידע בו אנו חיים. חוקרי הוראת התקשורת סבורים, כי המיומנויות של אוריינות המדיה עשויות לעורר את הסקרנות, לסייע בהגברת ההבנה, להעמיק בחשיבה ביקורתית ולפתח יכולות הערכה ושיפוט הנחוצות לאזרח בחברה דמוקרטית. אין תמה אם כך, כי הנחות מוצא משותפות ומוסכמות של תכניות הלימודים בחינוך למדיה ברחבי העולם מניחות כי המדיה היא בעלת חשיבות מרכזית בחינוך, וכי היא אינה משקפת מציאות אלא מייצגת אותה באמצעות מערכות רבות, ומכאן נובע כי יש צורך בהעצמת התלמיד באמצעות החינוך למדיה, כדי לטפח תלמידים ביקורתיים ופעילים שיוכלו לפתח דעה עצמאית, לבטא את עצמם ולהשתתף בשיח התקשורתי כאזרחים בדמוקרטיה.

בישראל, הוראת התקשורת היא מקצוע חדש יחסית במערכות החינוך. על פי הסקירות אחרונות, היא מיושמת בצורות שונות בתוך מערכות החינוך, כחלק מתכניות לימודים של מקצועות אחרים, כמקצוע בחירה עצמאי וכפרויקטים חד-פעמיים של הפקות. זהו תחום הוראה מורכב שיש לו הן היבטים עיוניים אקדמיים והן היבטים מעשיים. ברם, תחום התקשורת הוא תחום המשתנה בתדירות גבוהה. תכניות הלימודים מתקשות להתעדכן בקצב המתאים לאירועי האקטואליה ולשינויים הטכנולוגיים, התרבותיים, הכלכליים והארגוניים הרבים והתכופים המתחוללים בתעשיות המדיה והתקשורת. למרות ההכרה בחשיבות התחום בישראל (כמו גם במדינות המערב), יש פער בין ההצהרות לבין הביצוע, יש חילוקי דעות רבים בין מומחים ובמקביל קיים חופש פעולה רחב מאוד למורים.

על רקע זה, ספרה של פוירשטיין הוא בבחינת תלם משמעותי בשדה בור הזקוק עדיין לחריש עמוק. הספר, משנה סדורה הכתובה היטב, מחזיק שבעה פרקים ונספחים ומכוון את מורי המורים ואת הסטודנטים לנהל שיח כיתתי ביקורתי על סוגיות ואירועים הנמצאים על סדר היום התקשורתי והציבורי בישראל, ולבחון הנחות, עובדות וערכים המנחים אותם בתפיסותיהם ובאמונותיהם והנוגעים בזהותם האישית, החברתית והלאומית. הכוונה בספר היא לאתגר את יכולות החשיבה של הסטודנטים ולעודד אותם לקבל אחריות על דעותיהם ועל עמדותיהם כאזרחים בחברה דמוקרטית. לטענת המחברת, המסתייעת בכמה מעמיתיה בפרק השני של הספר העוסק בכמה מקרי מבחן, עיסוק מושכל בענייני דיומא יעמיק את הידע של הסטודנטים בנושאי אקטואליה, ילמד אותם לקשר בין סביבת הלמידה בכיתה לחברה ולתרבות שלהם, ויסייע להם להבין את הזיקה שבין הסביבה החברתית-פוליטית לחדשות ואקטואליה.

הנחתו המרכזית של הספר היא, שהאקטואליה היא תוצר של הבנייה תקשורתית של אירועים ונושאים מענייני דיומא, ושהציבור מכיר אותה מתוך הדיווח התקשורתי ומסיפורים שהוא פוגש באמצעי התקשורת – המודפסים, האלקטרוניים והמקוונים. כאמור, בשנים האחרונות הולכות וגדלות אפשרויות הבחירה בשימושים האינטראקטיביים, ויותר ויותר קהלים מנצלים את הנגישות והמידיות של המדיה לסוגיה. חינוך לאוריינות מדיה מעשיר את השיח הציבורי והבין-אישי, ולעתים אף מניע תהליכים ופעולות שיש בהם כדי לקדם את איכות החיים של הציבור. הספר בא להאיר ולחדד את חשיבותה של הוראת האקטואליה מתוך זיקתה למדיה כמרכיב חשוב בתהליך הכנתם של הלומדים לתפקד כאזרחים חושבים ומגיבים לחברה שלהם. ביתר פירוט: לסייע לסטודנטים במכללות לחינוך להיות מורים המסוגלים להקנות לתלמידיהם כישורי צריכה נבונה של מידע ושימוש מושכל בטכנולוגיות של המדיה ובתוכניהן. לדידה של פוירשטיין, הכשרה להתמודדות עם האקטואליה החברתית היא חלק בלתי נפרד מיעדיה של הכשרת מורים הנותנת מענה לצרכים המשתנים של מערכת החינוך.

יחד עם זאת, לצד המושג 'אוריינות מדיה' קיימים מונחים נוספים המתארים את המיומנויות החדשות אשר נדרשות בעידן המידע: אוריינות מידע (information literacy), אוריינות חזותית (visual literacy) ואוריינות דיגיטלית (digital literacy). מונחים אלה מבטאים רעיונות דומים וחבל שהספר אינו מרחיב בהם. תחום נוסף שהספר אינו מרחיב בו הוא מחקר מקומי, עדכני, שראוי שמורי מורים ילמדו ממנו ויסתייעו בו, בפרט בספר המיטיב כל כך לתת מענה לשלל אתגרים העומדים לפתחם. כך לדוגמא, בולט בהיעדרו מחקרה של דורית אלט בו השתתפו 436 תלמידי כיתות י"א מעשרה בתי ספר תיכוניים בישראל: קבוצת המחקר כללה 198 תלמידים אשר נחשפו לתכנית לימודים בתקשורת, המבקשת להקנות מיומנויות של אוריינות מדיה, ואילו קבוצת הביקורת כללה 238 תלמידים שלא נחשפו לתכנית לימודים זו. הנתונים נאספו בשתי נקודות זמן: עם תחילת הוראת תכנית הלימודים בתקשורת ולקראת סיומה. ממצאי המחקר מצביעים על קשר שעוצמתו בינונית בין החשיפה לתכנית הלימודים בתקשורת לבין מיומנויות אחדות של אוריינות מדיה. בה בעת, ממצאי המחקר גם העידו על קשרים שעוצמתם גבוהה בין החשיפה לתכנית הלימודים בתקשורת לבין יכולתם של התלמידים מקבוצת המחקר לזהות השמטות מקטע חדשותי וטכניקות של הבניית המסר. יכולות אלו לזהות ולנתח טכניקות של הבניית מסר תקשורתי או לזהות ולתאר את מבנה המסר התקשורתי נחשבות למיומנויות המרכזיות של אוריינות המדיה. בעידן בו חדשות מזויפות (fake news), בעלות על אמצעי תקשורת ויחסי הון-עיתון, מטרידים לבקרים את מנוחתנו, זוהי בשורה מרעננת אך בהחלט מסמנת את תחילתו של מסע, בו ספרה המעמיק של פוירשטיין הוא בבחינת צידת חובה.

רשימת המקורות

אלט, ד. (2015). אוריינות, מדיה והוראת התקשורת: הקניית מיומנויות של אוריינות מדיה באמצעות הוראת תקשורת. **דפים**, 60, 117-137

וולף, י. ומלמד, א. (2008). **סקירת ספרות בתחום הוראת התקשורת בישראל**. י-ם: מכון סאלד